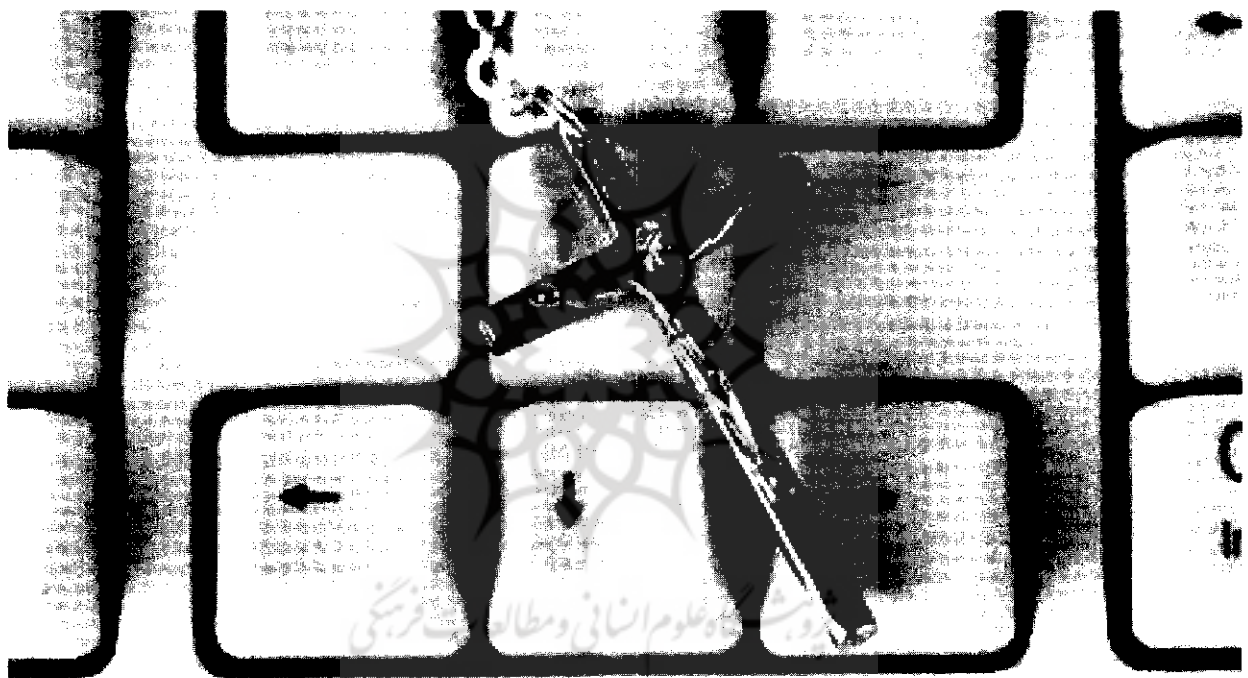

"دین آنلاین"، چالش یا فرصت؟

مروری کوتاه بر دو کتاب درباره دین در فضای مجازی اینترنت

علیرضا رضایت

است. مردم به آسانی با اتصال به شبکه در مورد سنت‌های دینی مختلف مطلب می‌خوانند، اطلاعات می‌گیرند، با دیگران در مورد دین گفتگو می‌کنند، اسناد و متون دینی را دانلود می‌کنند، کتاب‌ها و نمادهای دینی و مذهبی را خریداری می‌کنند، با هوپیمای دیجیتالی به معابد، آثار تاریخی، مذهبی و بناهای دینی سفر می‌کنند، از طریق نمایه‌های الکترونیکی موضوع مورد نظر خود را در حوزه دین می‌یابند، مراکز و سازمان‌های دینی را شناسایی می‌کنند، در جلسات و همایش‌های دینی شرکت می‌کنند، تصویر و یا حتی صدای رهبران مذاهب مختلف را می‌بینند و می‌شنوند، موسیقی‌ها، مواعظ، نمازها و عبادت‌ها و گفتمان‌های دینی را شنود می‌کنند و در یک کلام آن‌ها در این فضا با دین زیست می‌کنند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که امروزه بیش از ۵۰ میلیون انسان از سراسر جهان برای رفع نیازهای

خشونت‌های پیشین مجدداً تکرار گردد و چه بسا این فضا تا حد بسیاری تساهل و تسامح دینی و مذهبی را افزایش دهد.

در قرن بیست و یکم حیات دینی روز به روز از کلیسا، مسجد و معبد یا به عرصه دیجیتالی و اینترنتی می‌گذارد. امروزه تقریباً هر فردی می‌تواند با اتصال به شبکه اینترنت بدون مواجهه با دری بسته یا دیواری حائل با ادیان، مولفه‌های مذهبی، روحانیون و کشیش‌ها آشنا و وارد گفتگو شود. عصر دیجیتال برای تمام ادیان بزرگ جهان و نیز سازمان‌ها و نهادهای غیر دینی و الحادی، عبادت مجازی، نمازهای مجازی و محافل گفت‌و شنود را فراهم کرده است. مسلماً علما و اندیشمندان باید درک درستی از این فضا، قابلیت‌ها، نقاط ضعف و قوت، دامنه تأثیرگذاری و پیامدهای مثبت و منفی آن پیدا کنند. باری، دین امروز بخش مهمی از اینترنت شده

فناوری‌های ارتباطی نوین مانند سایت‌های اینترنتی، چت‌روم‌ها، گروه‌های مباحثه‌ای آنلاین و غیره زندگی بشر را دچار تحولات اساسی کرده‌اند و بی‌تردید دین و دینداری نیز از این قاعده مستثنی نیست. در سده‌های پیشین ورود صنعت چاپ و امکان ترجمه کتاب مقدس در سطح گسترده و به زبان‌های محلی، خود تأثیری قابل تأمل بر دینی سنتی همچون مسیحیت نهاد که در نهایت این دین را به طفلی اصلاح‌طلب که پروتستان نامیدندش آریستن کرد. که صد البته ضمن آنکه بعدها تحولی عظیم در فرهنگ غرب ایجاد نمود ولی میلیونها نفر را به واسطه جنگ‌ها و درگیری‌های متعصبانه برخی دینداران به کام مرگ فرستاد. "فضای مجازی" در قرن حاضر بانی تحولی جدید شده است. آیا ورود دین فناوری تکرار تاریخ صنعت چاپ و پیامدهای آن است؟ بعید به نظر می‌رسد که نظر به رشد آگاهی و عقلانیت عمومی

زمانی که دین وارد فضای مجازی می‌شود دیگر نمی‌تواند پایبند و محافظ هویت‌های محلی، بومی که اساس تمایز و چه‌بسا درگیری بین سنت‌های دینی است باشد. فضای آنلاین اجتماعات مجازی و انبوهی از پدیده‌های دیجیتالی بایده‌ها، ذخائر و ماندگارهای دینی ما در تقابل‌اند. نگرش دینی شبکه محور قادر است سنت‌های دینی کهن را غیر جامع، کم‌اعتبار و حتی فاقد کارکرد کند. اینترنت، دین را فانتزی می‌کند و مفهوم اطاعت، گناه، قدسیت و مؤلفه‌هایی این چنین را کمرنگ می‌کند. مفهومی به نام زمان در اینترنت معنا ندارد این وسیله ارتباطی، فراتر و حتی سریع‌تر از زمان می‌رود حال آن که سنت‌های دینی خاصه در حوزه عبادات و وجهه عملی دین اساساً بر زمان و 'وقایع شرعی مبتنی هستند. ایمان و اعتقاد فرد دیندار در رفتار و عبادت او تجلی می‌یابد، که کانون آن مسجد، کلیسا و معبد و کنیه است اما معبد مجازی، ایمان و هویت دینی فرد را عملاً نشان نمی‌دهد.

در گذشته، سنت و مذهب بر انسان و امیال افراطی‌اش نظارت و تسلط داشت اما تکنولوژی با تغییر شکل و هویت دست‌اندرکاران و متخصصان حوزه دین این نظارت را ضعیف کرده است. تبلیغات تجاری در اینترنت در عین کمک به جذاب‌تر کردن دین و معنویت برای همگان، بر جوانب حائز اهمیت دین از جمله کارکرد مبلغان، شیوه‌های تبلیغ درست و نوع نگرش مردم به معنویت تأثیر می‌گذارد. اما به هر حال واقعیت فضای مجازی عبارت است از مجالی برای عرضه دین و مذهب. در این فضا انتخاب آزاد است، دینداری زمان ندارد و افراد به دلیل انتخاب شیوه زندگی دینی خاص مؤخذه نمی‌شوند اما به نظر می‌رسد تنها اوتوریته تأثیرگذار در این فضا، تبلیغات است. مسأله دیگر، ماهیت متغیر اینترنت است. این فضا فضایی به شدت موقتی است. در گذشته آموزه‌ها و ایده‌های دینی و مذهبی در کفن کاغذ و کتاب، سال‌ها مورد استفاده بودند اما صفحات وب، امروزه عمری کوتاه دارند. بسیاری از سایت‌های مذهبی دائماً به لحاظ ساختار و محتوا تغییر می‌کنند. باری، اینترنت مفهوم ثبات که تاروپود دین سنتی را با قلاب آن بافته بودند را کمرنگ کرده است. به هر تقدیر، دین آنلاین باید از سوی همگان مورد توجه و حمایت قرار گیرد. این مقوله با وجود تمام معایب و نواقصش در عصر کامپیوتر و فناوری‌های دیجیتالی که می‌کوشد نحوه اندیشیدن انسان نسبت به خودش را از نو تعریف کند، می‌تواند به حیات انسان خاصه حیات دینی او معنا بدهد. دین آنلاین از گذر زائنه اطلاعات و تحلیل‌های پیش‌تر و متعدد دینی، انسان‌ها را در مواجهه با امر قدسی و اوتوریته دینی و فهم آن باهوش‌تر و آگاه‌تر می‌کند. این پدیده باز از طریق ارائه اطلاعات در خصوص ادیان و فرق دیگر و در نتیجه بالا بردن شناخت افراد و پیروان ادیان مختلف، تا حد بسیاری از خشونت‌ها و تعصبات دینی می‌کاهد. در خصوص دین در فضای مجازی پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. ما آنچه در این مقاله اشاره‌ای به آن می‌کنم کتابی است با عنوان 'دین و فضای مجازی' ویراسته مورتین هوگارد. این کتاب در پی آن است که بداند چگونه افراد و گروه‌های دیندار به فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از فضای مجازی پاسخ می‌دهند. تجربه دینی آنلاین چگونه شکل می‌گیرد، چگونه عواملی مانند انتخاب نامحدود، نبود اوتوریته دینی و تقابل بین صور شناخته شده و ناشناخته مذهبی و معنوی، ایمان را پدید می‌آورند یا تغییر می‌دهند. در این کتاب، عبادت آنلاین، تقابل بین واقعیت و مجاز در اینترنت، برخورد‌های مذهبی در بافت دیجیتالی و ایجاد هویت دینی آنلاین مورد بررسی قرار گرفته است. کتاب مذکور از سه بخش تشکیل شده است: بخش اول شامل سه مقاله می‌شود که هر یک به گونه‌ای به موضوع پذیرش دین در فضای مجازی می‌پردازد. سه مقاله بخش دوم، تقابل و اقتدار دینی را در عصر اینترنت بررسی می‌کند و پنج مقاله بخش سوم نیز به نحوه شکل‌گیری هویت‌های دینی و اجتماعات آنلاین پرداخته‌اند. کتاب دین و فضای مجازی به همت انتشارات راتلج در سال ۲۰۰۵ مجال طبع یافته است.

دین آنلاین عنوان کتاب دیگری است که برندا براش آن را نوشته است. این کتاب توضیح می‌دهد که چگونه تکنولوژی اینترنتی بر دین تأثیر می‌گذارد و دین چگونه خود را در محیط اینترنت عرضه می‌کند. نحوه تغییر رفتار مذهبی افراد در پرتو ارتباط با جوامع آنلاین نیز موضوعی است که کتاب مذکور به آن توجه دارد. نگارنده این کتاب معتقد است هر نسلی باید ایده‌های الهی و دینی خود را در معرض نقد و نظر دیگران قرار دهد. به اعتقاد او فضای مجازی حوزه‌ای خیالی است که هر کاربر به هنگام استفاده از اینترنت آن را ایجاد می‌کند. کتاب دین آنلاین نیز توسط انتشارات رانگرز، در سال ۲۰۰۴ به زیور طبع آراسته شده است.

معنوی و مذهبی خود صرفاً از اینترنت استفاده می‌کنند و این میزان روز به روز در حال افزایش است. در حال حاضر بیش از یک میلیون سایت مذهبی و دینی در اینترنت وجود دارد. تقریباً تمام فرقه‌ها و شاخه‌های ادیان بزرگ، جنبش‌های دینی جدید، کلیساها، مساجد، معابد و نهادهای مذهبی در این فضا صاحب سایت هستند. خود مؤمنان، رهبران و معلمان دینی، کشیش‌ها و روحانیون نیز صفحات بی‌شماری از وب را به خود اختصاص داده‌اند. افزون بر این، تعداد بسیاری از سایت‌های تجاری و تبلیغاتی نیز وجود دارند که با ارائه اخبار، فروش اشیاء و لوازم مذهبی و ایجاد صدها لینک به دیگر سایت‌ها نیازهای معنوی دینداران را تأمین می‌کنند.

استفاده دینی از اینترنت چیزی شبیه تلویزیون است اما به نظر می‌رسد سه تفاوت عمده با آن دارد: نخست آن که اینترنت برخلاف تلویزیون صرفاً ابزاری پخش‌کننده نیست بلکه وسیله‌ای تعاملی و دوطرفه است. دوم آن که هرکسی می‌تواند با حداقل هزینه وبه آسانی خود را وارد این فضا نماید و سوم آن که گستره اینترنت وسیع‌تر از تلویزیون است. با کمترین هزینه زمانی و مالی می‌توان دیدگاه‌های دینی و مذهبی را به صدها نفر در سراسر جهان انتقال داد حال آن که دامنه اطلاع‌رسانی تلویزیون عمدتاً به فرهنگ، ملت و منطقه‌ای خاص محدود می‌شود.

دسترسی آسان و کم هزینه، گستره اطلاع‌رسانی، امکان ایجاد دین، فرقه، محافل مذهبی و حتی هویت‌های دینی جدید به صورت مجازی، از میان رفتن شکاف بین فرهنگ عامه و امور مقدس، پاسخگویی سریع به نیازهای مذهبی و معنوی نسل جدید، فراهم کردن امکان اظهار نظر و نقد آراء دینی، ایجاد فضایی برای انتخاب عقیده، فرقه و ایده‌های دینی و مذهبی، تسهیل فضای گفتگو و تعامل سازنده بین ادیان، فرقه، رهبران و پیروان ادیان و مذاهب قدیم و جدید بدون ایجاد تنش و به دور از تعصبات قومی و قبیله‌ای و آگاهی سریع از تحولات دینی در سراسر جهان و بسیاری دیگر را می‌توان از مزایای ورود دین به عرصه فضای مجازی دانست. اما بدون تردید، آنلاین شدن دین و امور معنوی پیامدهای منفی و مضر هم دارد.

